

Προλεγόμενα

Τεχνολογία: ζήτημα (άπλως) χρήσεως ἢ καὶ φύσεως καὶ στάσεως;

Βρισκόμαστε στὴν εὐχάριστη θέση νὰ σᾶς παραδίδουμε τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο τεύχη τοῦ ἀφιερώματος ποὺ ἔχει ὡς κεντρικὸ θέμα τὸ φαινόμενο τῆς τεχνολογίας. Εἶναι ἓνα θέμα ποὺ εἰσηγηθήκαμε στὴ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* τὸν Ἰανουάριο τοῦ 2016 προκειμένου νὰ ἐγκριθεῖ καὶ νὰ υλοποιηθεῖ. Θεωρήσαμε ὅτι εἶναι καίριο ζήτημα, ἀφοῦ πλέον κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους καὶ μετέπειτα τὸ τεχνολογικὸ φαινόμενο ἐμφανίζεται μὲ τρόπο διαφορετικὸ καὶ καθορίζει ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Εἶναι θέμα ἐπιβίωσης, ζωῆς ἢ θανάτου, ἀρκεῖ νὰ σκεφθεῖ κάποιος τί θὰ συμβεῖ ἐὰν π.χ. διακοπεῖ τὸ ἠλεκτρικὸ ρεῦμα σὲ μία μεγαλόπολη ὅπως τὴ Νέα Ὑόρκη ἢ τὴν Ἀθήνα γιὰ μία ἐβδομάδα. Θὰ εἶναι ὅπως ἓνας ἄνθρωπος χωρὶς αἷμα¹. Ἦδη ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ προσαρμοσθεῖ στὰ νέα δεδομένα δυσκολεύεται καὶ σὲ λίγο δὲν θὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει, ἐὰν δὲν ἐνσωματώσει τὶς ἐπερχόμενες ἐξελίξεις (π.χ. τεχνητὴ νοημοσύνη, 5G). Ἐπιπλέον ἡ τεχνολογία δοκιμάζει εὐρύτερα τὶς ἀντοχὲς κάθε – θρησκευτικοῦ ἢ μὴ– παραδεδωμένου σχήματος, καὶ ἴσως νὰ μὴν εἶναι ὑπερβολικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι οἱ ἐφαρμογὲς τῆς δοκιμάζουν ὀριακὰ ἐν τέλει τὶς ἀντοχὲς τῆς ἐπιβίωσης τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πλανήτη.

Μέσα στὴ σύντομη αὐτὴ προλογικὴ τοποθέτηση δὲν ὑφίσταται ἐκ τῶν πραγμάτων δυνατότητα καὶ λόγος νὰ ἀναλύσουμε ὅλες τὶς πτυχὲς αὐτοῦ τοῦ πολὺπλευρου καὶ πολυσύνθετου φαινομένου, πρᾶγμα ἄλλωστε ποὺ θὰ συμβεῖ μέσα ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ κείμενα τῶν μελετητῶν, οἱ ὁποῖοι

1. M. McLuhan, “The medium is the message”, στὸ *Understanding media: The extension of man*, McGraw-Hill, New York 1964 (ἐλληνικὴ ἔκδοση: *Media – Οἱ προεκτάσεις τοῦ ἀνθρώπου*, μετάφρ. Σ. Μάνδρος, ἐκδ. Κάλβος, Ἀθήνα χ.χ.).

συμμετέχουν στο άφιέρωμα, πού και λόγω τῆς ὑφῆς τοῦ θέματος εἶναι διαφορετικῶν τομέων καί εἰδικότητων τοῦ ἐπιστητοῦ.

Ἐπιλέξαμε ὅμως νά σχολιάσουμε (ἀπό φιλοσοφική κυρίως σκοπιά) ἓνα σημεῖο: νά ἐπαναφέρουμε μία συζήτηση στήν τράπεζα τοῦ προβληματισμοῦ ἀναφορικά μέ τὸ ἐὰν ἡ τεχνολογία, τὸ τεχνολογικὸ ἐπίτευγμα, εἶναι ἀπὸ μόνο του μήνυμα ἢ ὄχι. Τὸ θέμα ἔθεσε ὅσο πιὸ ἐμβληματικὰ μπορούσε ἓνας Καναδὸς κοινωνιολόγος, ὁ Marsal McLuhan² στὴ μελέτη του “The medium is the message”, πού στήν ἑλληνική μετάφραση ἀποδόθηκε: «Τὸ μέσο εἶναι τὸ μήνυμα». Θὰ προσπαθήσουμε διὰ βραχέων νά ἀναζητήσουμε τὴ βασιμότητα καί τὴν ἱστορικὴ τύχη αὐτῆς τῆς διαπιστώσεως.

Εἶναι πασίδηλο ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα στήν πλειοψηφία της προσέγγισε ἀρχικῶς τὴν πρόκληση τῆς τεχνολογίας, ἀπὸ τοὺς νεώτερους χρόνους καί ἐντεῦθεν, κατὰ βάση ὡς κάτι ἀγαθό, θετικό, ὡς εὐλογία, ὡς εὐεργεσία, ὡς πανάκεια. Αὐτὸ τουλάχιστον ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ τὴν καθολικότητα τῆς χρήσης της –καί μάλιστα τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔστεκε γιὰ αἰῶνες γοητευμένη ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικά καί τεχνολογικά ἐπιτεύγματά της μέχρι τὸν Β΄ Παγκόσμιον πόλεμο, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀνεδείχθη μέ σοκαριστικὸ καί ἀπογοητευτικὸ τρόπο ἡ καταστροφικὴ πλευρὰ τῆς τεχνολογίας, ἡ ἀμφισημία της, πού γιὰ νά τὴν κατανοήσει ἢ καί γιὰ νά τὴ δικαιολογήσει ἡ ἀνθρωπότητα κατέφυγε στὸ διπολικό, δυαλιστικὸ, μανιχαϊστικὸ σχῆμα καλοῦ-κακοῦ, ἰδιαίτερα γνωστὸ στὴ Δύση.

Καί μετὰ ἀπὸ τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἡ τεχνολογία ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο ὅτι συνέχισε νά θεωρεῖται κατὰ βάσιν καλὴ ιδέα, ὡς ἀγαθὸ καθ’ ἑαυτήν, καί –ὡς ἐκ τούτου– ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ τῆς χρήσης ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Μέχρι καί σήμερον ὁ κόσμος –ἀκόμη καί ὁ χριστιανικὸς ἀλλὰ καί ὁ μὴ χριστιανικὸς– συνεχίζει νά ἀντιμετωπίζει τὴν τεχνολογία βάσει τοῦ παραπάνω σχήματος καί κυρίως θετικά καί, ὅταν ἐμφανίζεται ἡ ἀρνητικὴ τῆς πλευρά, νά ἐπιρρίπτει τὴν εὐθύνη στὸν ἄνθρωπο. Εἶναι πασίγνωστο καί δημοφιλές (καί ἴσως βολικὸ) τὸ παράδειγμα μέ τὸ μαχαίρι, πού ὅταν κόβει τὸ ψωμὶ εἶναι καλὸ καί ὅταν σκοτώνει εἶναι κακό. Ὅποτε τὸ τεχνικὸ ἐπίτευγμα πίστευαν ὅτι εἶναι ἓνα καλὸ

2. M. McLuhan, “The medium is the message”, ὁ.π., σ. 65 κ.έ.

έργαλειο και ὅτι εἶναι θέμα ἠθικῆς καλλιέργειας τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀσκηθεῖ στὴν καλὴ του χρῆση καὶ νὰ ἀποφευχθεῖ ἢ κακὴ του χρῆση. Τὸ δίπολο ἐπομένως καλοῦ-κακοῦ δὲν σχετίζεται μὲ τὴν ἀμφισημία τῆς φύσεως ἀλλὰ τῆς χρήσεως.

Στοιχώντας αὐτὴν τὴν ἀντίληψη μὲ ἀφορμὴ τὴν καταστροφικὴ χρῆση τῆς τεχνολογίας στὸν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, μία ομάδα ἐπιστημόνων θεώρησε ὑπεύθυνη γιὰ τὴν κακὴ χρῆση τῆς τεχνολογίας τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀφ' ἑνὸς προσπάθησαν νὰ ἀρνηθοῦν ὅτι εἶχαν κάποια εὐθύνη οἱ ἴδιοι καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔθεσαν, γιὰ πρώτη φορὰ ἔστω, τὴν ἀνάγκη νὰ θεσπιστοῦν κριτήρια ἀνθρωπιστικῆς ὑφῆς καὶ νομοθετήματα γιὰ τὴν εἰρηνικὴ, τὴν καλὴ χρῆση τῆς τεχνολογίας, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπέτρεπαν τὴν ἀρνητικὴ, ἐπιβλαβῆ τῆς χρήσης. Ἀλλὰ μία νομοθεσία μπορεῖ ἄραγε νὰ ἐξασφαλίσει ὅτι ὁ «κακὸς δαίμων» δὲν θὰ χτυπήσει πάλι; Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ κάτι ὑπάρχει, τότε ὅλα ἐξαρθῶνται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία ἐκάστου ὁ ὁποῖος κρυφὰ μπορεῖ νὰ πατήσῃ τὸ κουμπὶ ὥστε μία νέα ἀτομικὴ βόμβα πάλι νὰ ἐκτοξευθεῖ...

Ἄλλοι ἀνεζήτησαν τὴν προστασία ἀπὸ τὴν ἀνεξέλεγκτὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ τὴν κακὴ χρῆση τῶν τεχνικῶν ἐπιτευγμάτων στὴ σύνδεση τῆς τεχνολογίας μὲ τὴν ἠθικὴ, στὴ θέσπιση ἠθικῶν κριτηρίων. Ἡ ἠθικὴ ἐπιστρέφει τρόπον τινὰ «κυρίως μὲ τὴν μορφὴ τῆς βιοηθικῆς»³. Ὅμως καὶ ἐδῶ, ὅ,τι γιὰ κάποιον εἶναι ἠθικὸ γιὰ τὸν ἄλλον εἶναι ἀνῆθικον⁴. Ἀλλὰ καὶ πάλι ποιὸς μᾶς βεβαιώνει ὅτι δὲν θὰ βρεθεῖ κάποιος, ὅπως ἄλλωστε ἡ ἱστορία ἐπιβεβαιώνει, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ παρακάμψῃ τοὺς ἠθικοὺς νόμους, δὲν θὰ τοὺς παραβιάσει; «Ὅταν ὑφίσταται ἡ δυνατότητα ἐνὸς πράγματος ἢ ἀπαγόρευσής του ... δὲν μπορεῖ νὰ τελεσφορήσῃ κατ' ἀνάγκην»⁵. Ἐπομένως οὔτε ἡ ἠθικὴ εἶναι ἐπαρκής.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων, οἱ συνέπειες ἀπὸ τὴ χρῆση τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας κατὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο κατέδειξαν σαφῶς ὅτι ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀνθρωπότητα δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαφίεται στὴν καλὴ διάθεση, τοὺς νόμους, τὴν ἠθικὴ τῶν χρηστῶν καὶ ὅτι ἀφ' ἑτέρου τὸ τεχνολογικὸ φαινόμενο

3. Γ. Τσιαντῆς, *Φιλοσοφία καὶ Τεχνολογία*, ἐκδ. Ἑλλην, 2004, σ. 53.

4. Κάτι ἀντίστοιχο παρατηροῦμε στὴν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους ὅπου ὁ Κρέων καὶ ἡ Ἀντιγόνη ἀντιλαμβάνονται μὲ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο τρόπο τὴν ἠθικὴ διάσταση τοῦ δικαίου ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ταφῆς τοῦ Πολυνείκη.

5. Ἴω. Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, «Τὸ πρόσωπο καὶ οἱ γενετικὲς παρεμβάσεις», *Ἰνδικτος*, 14 (2001), σ. 65.

χρηρίζει ευρύτερης προσεγγίσεως, πέραν τοῦ σχήματος καλοῦ-κακοῦ. Ἔτσι ἀνοίξε ὁ δρόμος γιὰ μιὰ περαιτέρω καὶ εἰς βάθος συζήτηση γιὰ τὴν οὐσία, τὴ φύση, τὸν σκοπὸ, τὶς προεκτάσεις καὶ τὸ τὸ νόημα τῆς τεχνολογίας σὲ συνάρτηση ευρύτερα μὲ τὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι καὶ τὸν μεταφυσικὸ χῶρο.

Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, παράλληλα μὲ τὴν παραπάνω θέση ὅτι ἡ τεχνολογία εἶναι καλὴ αὐτὴ καθ' αὐτὴν καὶ ὅτι ὅλα εἶναι θέμα χρήσεως, δειλά-δειλά νὰ προβάλλει καὶ ἡ θέση ὅτι τὸ τεχνικὸ ἔργο δὲν εἶναι ἐκ τῆς φύσεώς του οὐδέτερο⁶, καθὼς δημιουργεῖται στὴ βάση κάποιου χρησιμοθηρικῶ/ὠφελιμιστικῶ στόχου, καὶ προσέτι νὰ θεωρεῖται ὅτι τὸ ἴδιο τὸ τεχνικὸ ἔργο εἶναι φορέας ἐνὸς συστημικοῦ πλαισίου (πολιτιστικοῦ, πολιτικοῦ κ.λπ.), μιᾶς «πνευματικῆς» σταθερᾶς ποῦ ἦταν καὶ εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς κατασκευῆς τοῦ τεχνικοῦ ἐργαλείου καὶ ποῦ τὴν ἐκπέμπει, τὴν ἀναδύει, χωρὶς νὰ ταυτίζεται ἀποκλειστικὰ μὲ τὸ τεχνικὸ ἔργο καὶ χωρὶς νὰ ἐξαντλεῖται τὸ περιεχόμενό της στὶς ἐφαρμογές της καὶ τὴ χρήση τοῦ τεχνολογικοῦ ἐπιτεύγματος.

Ἔνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ποῦ ἀμφισβήτησαν τὴν οὐδετερότητα τῆς τεχνολογίας (ὅτι τάχα ἡ τεχνολογία εἶναι αὐτὴ καθ' αὐτὴν καλὴ) ἦταν ὁ Μάρτιν Χάιντεγκερ, ποῦ σὲ μιὰ διάλεξή του στὴ Βαυαρικὴ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν στίς 18 Νοεμβρίου 1953, ἂν καὶ δὲν ἀπορρίπτει τὸν ἐργαλειακὸ ὀρισμὸ τῆς τεχνολογίας, ἐν τούτοις θέτει ἐπιπρόσθετες παραμέτρους, ὅταν λέγει ὅτι: «σὲ κάθε περίπτωση παραμένουμε ἀνελεύθεροι καὶ ἀλυσσοδεμένοι στὴν τεχνολογία εἴτε τὴν καταφάσκουμε εἴτε τὴν ἀρνούμαστε παθιασμένα. Ὅμως παραδιδόμαστε σὲ αὐτὴ κατὰ τὸν χειρότερο δυνατὸ τρόπο ὅταν τὴν θεωροῦμε ὡς κάτι οὐδέτερο. Διότι αὐτὴ ἡ ἀντίληψη τοῦ πράγματος στὴν ὁποία σήμερα ἀρεσκοῦμεθα ἰδιαίτερος νὰ ἀποτίουμε φόρο τιμῆς, μᾶς καθιστᾶ ὀλοσχερῶς τυφλοὺς μπροστὰ στὴν οὐσία τῆς τεχνολογίας», ἡ ὁποία, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἴδια σελίδα: «κατὰ κανένα τρόπο δὲν ἔχει κάτι τὸ τεχνολογικό»⁷.

6. Πρὸβλ. σχετικὰ τὴν ἀποψη τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη ἐπισημάνει ὅτι: «ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τὰ τοιαῦθ' ἐκάστοις καθ' αὐτὰ λέγω, ὅσα δὲ μηδετέρως ὑπάρχει, συμβεβηκότα ... ἢ δ' οὐσία, καὶ ὅσα τόδε τι σημαίνει, οὐχ ἕτερόν τι ὄντα ἐστὶν ὅπερ ἐστίν» [Ἀριστοτέλους, Ἀναλυτικὰ Ἔγγραφα, 1, 4 (73b)].

7. M. Bookchin, *Πρὸς μίαν ἀπελευθερωτικὴν τεχνολογία*, ἐκδ. Διεθνῆς βιβλιοθήκη, 1999, σ. 131.

Ὁ μόνος τρόπος νὰ μὴν παραδοθεῖ κάποιος μὲ τὸν χειρότερο τρόπο στὴν τεχνολογία εἶναι νὰ μὴν τὴν «ἀντικρίξει ὡς κάτι τὸ οὐδέτερο». Ὁ συγγραφέας πηγαίνει καὶ ἓνα βῆμα ἀκόμη παραπέρα ὅταν λέγει ὅτι ἡ οὐσία τῆς τεχνολογίας εἶναι «ἓνας τρόπος» ἢ «ἓνα εἶδος φανέρωσης» (ἐκκάλυψης). Προτείνει νὰ προσεγγίσουμε τὴν τεχνολογία ὄχι ἐργαλειακὰ ἀποκλειστικά, μεμονωμένα, ἀλλὰ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς κάτι πέραν τοῦ καθαρῶς τεχνολογικοῦ. Στὴν ἴδια παράγραφο ὁ συγγραφέας θέτει τὸν προβληματισμὸ μὲ τὸ ἐρώτημα: «τί εἶναι τεχνολογία;», γιὰ τὸ ὁποῖο δίδει ὡς ἀπάντηση δύο ἐνδιαφέρουσες ἐκδοχές: «ἢ μία λέει ὅτι εἶναι ἓνα μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἑνὸς σκοποῦ. Ἡ ἄλλη λέγει ὅτι: εἶναι μία ἀνθρώπινη δραστηριότης»⁸.

Σὲ παρόμοια βάση κινήθηκε καὶ ἓνας σπάνιος καὶ πρωτοποριακὸς Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὁ Σπυρίδων Κυριαζόπουλος, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι «ἢ τεχνικὴ δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὡς ἰδιότης ἀπλῶς καὶ μόνον τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' εἶναι ἢ στάσις τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου... Ἴδου γιὰτί ὁ λόγος περὶ τεχνικῆς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ πράγματα ἀλλ' εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εἶναι ὁ λόγος περὶ τεχνικοῦ ἔργου, ἀλλὰ περὶ τεχνικοῦ πνεύματος»⁹.

Ἔως τότε λοιπὸν κατὰ κανόνα οἱ περισσότεροι προσέγγιζαν τὴν τεχνολογία στενὰ ἠθικά (ἠθικιστικά) καὶ τὴν ἐξαντλοῦσαν στὴ βελτίωση καὶ τὴ διευκόλυνση ποῦ προσέφερε στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς ἐπ' οὐδενὶ νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι τὰ τεχνικὰ ἔργα ἐξυπηρετοῦν μία στάση ζωῆς, μία ἰδεολογία (π.χ. κυριαρχία πολιτικῆς)¹⁰ καὶ ὅτι οἱ ἐφαρμογὲς καὶ τὰ τεχνικὰ μέσα, ψηφιακὰ καὶ μὴ, εἶναι ἓνας τρόπος, ἴσως ὁ κατ' ἐξοχίαν, ἐπιβολῆς καὶ παρεισφρήσεως αὐτῆς τῆς στάσεως ζωῆς στὴν καθημερινότητα τοῦ ἀνθρώπου ὄχι «μὲ τὴν τεχνολογία ἀλλὰ πρὸ πάντων σὰν τεχνολογία»¹¹. Ἡ στάση ζωῆς ὑποθέτουμε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μὴν συσχετισθεῖ ἄμεσα μὲ τὴν ἀντίληψη περὶ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου καὶ –γιατί ὄχι;– περὶ τοῦ Θεοῦ.

Ἐπομένως ὁ προβληματισμὸς μας –ἐὰν ἰσχύει ἢ παραπάνω ἀποψη– ὅταν περιορίζεται ἀποκλειστικά ἢ κυρίως στὴν καλὴ ἢ κακὴ

8. Ὁ.π., σ. 132.

9. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, Ἀθήνα 1965, σ. 15.

10. Βλ. H. Marcuze, *Ὁ μονοδιάστατος ἄνθρωπος*, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 1971, σ. 168.

11. Marcuze, *ὁ.π.*

χρήση μιᾶς ψηφιακῆς ἐφαρμογῆς ἢ ἐνὸς τεχνολογικοῦ ἐργαλείου εἶναι παραπλανητικός. Διότι πέρα ἀπὸ τὴν χρήση ἐνὸς τεχνολογικοῦ ἐπιτεύγματος καὶ τὴν ἠθικὴ ποιότητα καὶ ἀξία ποὺ τοῦ προσδίδει ὁ ἄνθρωπος ὅταν τὸ χρησιμοποιεῖ¹², ὑπάρχει μία ἄλλη ἀξία ἢ ἀπαξία ἀπὸ τὴν ὁποία ἐμφορεῖται τὸ ἴδιο τὸ τεχνικὸ ἔργο καθ' αὐτό, ἡ φύση του καὶ ἡ θέση του ἐντὸς ἐνὸς εὐρύτερου πλαισίου, ποὺ συνδέεται μὲ «μία –κυρίαρχη– στάση ζωῆς» (ὅπως π.χ. ἡ φύση τοῦ μαχαιριοῦ εἶναι πάντοτε νὰ κόβει, ἡ φύση τῶν ΜΜΕ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ νὰ μεταδίδει κάτι ἀποσπασματικά, ἡ φύση τῆς μηχανῆς εἶναι νὰ λειτουργεῖ αὐτόματα, ἡ φύση τοῦ περιστρόφου εἶναι νὰ σκοτώνει κ.τ.τ., ἀκριβῶς ἐπειδὴ κάποιος τὰ ἐπινόησε ὡς τέτοια γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθεῖ μία στάση ζωῆς καὶ οἱ ἀνάγκες ποὺ αὐτὴ ἔχει προκαλέσει).

Ἀκόμη καὶ οἱ θιασῶτες τῆς τεχνολογίας καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων της ποὺ ἐξ ἀρχῆς προέβαλαν στὴν κοινωνία τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ τεχνολογία εἶναι κάτι θετικὸ καὶ τὴν προσέγγιζαν ἀξιολογικά, στὴ βάση δηλαδὴ τῆς χρηστικῆς της ἀξίας, καὶ μάλιστα μόνον ἠθικά, ἀπηχοῦσαν καὶ ἐκεῖνοι μία συγκεκριμένη εὐρύτερη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο. Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ ἀξιολόγηση (ποὺ καὶ ἡ ἴδια ὑποκρύπτει στάση ζωῆς) λέγει ὅτι τὸ μαχαίρι γενικῶς εἶναι καλὸ, ἐπειδὴ εἶναι ὠφέλιμο, χρήσιμο, ἀποτελεσματικὸ, πρακτικὸ. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἠθικὴ ἀξιολόγηση ὅμως προκύπτει ἓνα «πρέπει»: ἐφ' ὅσον «ἡ τεχνολογία εἶναι καλὴ», τότε μᾶς ὑποχρεώνει νὰ συνεχίζουμε νὰ τὴν παράγουμε.

Αὐτὸ τὸ δίπολο καλοῦ-κακοῦ, ποὺ υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὴν δυτικὴν θεολογικὴν σκέψη ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγουστίνου¹³ προσεγγίζει τὰ ὄντα καὶ τὰ πράγματα ἀξιολογικά καὶ ὄχι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτὸ ποὺ παραπέμπουν, διηρημένα καὶ μεμονωμένα (π.χ. προβάλλει τὴν διχοτόμηση τοῦ κόσμου σὲ φυσικὸ καὶ ὑπερφυσικὸ, τὴν ἀντιπαράθεση δημόσιου καὶ ἰδιωτικοῦ δημόσιου βίου κ.ἄ.), μὲ συνέπεια τὴν ἀποσιώπηση τῆς λειτουργικῆς ἀξιολογήσεως τοῦ τεχνικοῦ ἔργου καὶ

12. Γ. Τσιαντῆς, *Φιλοσοφία καὶ Τεχνολογία*, ὁ.π., σ. 57.

13. Τὸν ἱερὸ Αὐγουστίνου ἀπασχόλησε ἰδιαίτερα ἡ σχέση καλοῦ-κακοῦ, ὅπως φαίνεται π.χ. στὸ ἔργο του *Ἡ πολιτεία τοῦ Θεοῦ* (*De Civitate Dei*), ἡ πολιτεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ βάσιν δύο μυστικὲς κοινωνίες –πολιτείες– ποὺ συνιστοῦν τὰ δύο ἀντίθετα εἶδη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποὺ ἡ ἀντίθεσή τους κατευθύνεται πρὸς ἓναν καὶ μοναδικὸ Θεό. Ἐπὶ τῆς οὐσίας, οἱ δύο πολιτείες ἀποτελοῦν δύο διαφορετικοὺς τρόπους ποὺ βιώνουμε τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα καὶ τὶς ἀτομικὲς μας πορεῖες.

της τεχνολογίας, πού θα έθετε σὲ ἄλλη βάση, περισσότερο σφαιρική καὶ ὀλιστική, τὸ ὅλο ζήτημα. Καὶ αὐτὸ ὅμως τὸ γεγονός ἴσως εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ὀδηγηθοῦμε σὲ μία πληρέστερη κατανόηση τοῦ ὅλου τεχνικοῦ φαινομένου, ἀλλὰ μάλλον συνέτεινε στὴ διαιώνιση μιᾶς συγχύσεως.

Ἡ λειτουργικὴ ἀξιολόγηση δέ, ὡς γνωστὸν στὴ φιλοσοφία, ἀσχολεῖται ἐπὶ παραδείγματι μὲ τὸ ἂν τὸ ἓνα συγκεκριμένο μαχαίρι κόβει ἀποτελεσματικά, ἂν κόβει σωστά, καλά. Δὲν θὰ μᾶς πεῖ γιὰ ὅλα τὰ μαχαίρια ἀλλὰ γιὰ τὸ κάθε μαχαίρι ξεχωριστά. Ἀναφέρεται δηλαδὴ στὴν ὀρθὴ μορφοποίηση-κατασκευὴ τῆς φύσεως, σύμφωνα μὲ τὴ νοερή, τὴ θεωρητικὴ σύλληψή της, διότι εἶναι σύνηθες κατὰ τὴ διαδικασία παραγωγῆς ἢ κατασκευῆς νὰ προκύψουν ἐργαλεῖα προβληματικά ἢ κακά (δηλαδὴ μὴ ἀποτελεσματικά), κυρίως ὅταν ἦταν χειροποίητα. Εἶναι δὲ ἐνδιαφέρον ὅτι ἐνῶ ἡ μηχανοποίηση τῆς παραγωγῆς ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἐξαφάνιζε τὶς ἀτέλειες καὶ τὰ σφάλματα τῶν χειροποίητων προϊόντων, τελικὰ τὸ μόνο πού κατάφερε ἦταν νὰ κατασκευάζει ὁμοίομορφα προϊόντα, ὅχι ὅμως τέλεια.

Ἡ περιγραφή ἐπομένως αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἐνὸς τεχνικοῦ ἔργου ἀναφέρεται στὸ εἶδος τοῦ ἔργου, ἀποδίδοντας τὴ φύση του, στὴν ὁποία ἐξ ὀρισμοῦ ἐμπεριέχεται καὶ ὁ σκοπὸς γιὰ τὸν ὁποῖον αὐτὸ κατασκευάζεται· π.χ. τὸ μαχαίρι εἶναι ἓνα ἐργαλεῖο πού κατασκευάσθηκε γιὰ νὰ κόβει. Ἄρα ἡ περιγραφή ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα: «ποιά εἶναι ἡ φύση τοῦ μαχαιριοῦ;», ἢ ὁποία δὲν ἀλλάζει ἀπὸ τὸν τρόπο χρήσης του.

Ὡστόσο, ἡ λειτουργικὴ ἀξιολόγηση δὲν θὰ μᾶς πεῖ ἂν τὸ τεχνικὸ ἔργο (τὸ μαχαίρι ὡς ἐργαλεῖο) ὡς ἀνθρώπινο κατασκεύασμα, ἢ ἡ τεχνολογία στὸ σύνολό της ὡς ἀνθρώπινη δραστηριότητα, εἶναι γενικῶς πρᾶγμα καλὸ ἢ κακό, χρήσιμο ἢ ἄχρηστο, ἀλλὰ ἂν ἓνα συγκεκριμένο ἀντικείμενο (ἓνα ὀρισμένο μαχαίρι) ἐπιτελεῖ σωστὰ τὸν σκοπὸ του (νὰ κόβει). Στὴν προκειμένη περίπτωση μάλιστα δὲν γίνεται κἂν λόγος γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ἀντικειμένου. Κατὰ τὴ λειτουργικὴ ἀξιολόγησή του, ἓνα μαχαίρι εἶναι ὅ,τι εἶναι, ἐπειδὴ κόβει – καὶ αὐτὸ δὲν ἀλλάζει μὲ οἷονδήποτε τρόπο κι ἂν τὸ χρησιμοποιήσῃ κάποιος.

Ἡ κοινωνία στὸ μεγαλύτερο μέρος της υἰοθέτησε τὴ θετικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν τεχνολογία, ἢ ὁποία ὑπογραμμίζει τὴ χρησιμότητά

της, τὸ γεγονός π.χ. ὅτι διευκολύνει τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Καὶ ὅταν ἀπὸ τῆς χρήσης/ἐφαρμογῆς της προέκυψαν τὰ προβλήματα (ἀτομικὴ βόμβα, χημικὰ ὄπλα μαζικῆς καταστροφῆς, κλιματικὴ ἀλλαγὴ κ.λπ.) καὶ ἄρχισε ἡ κριτικὴ, ἀκόμη καὶ τότε, ἴσως λόγω τῆς γοητείας ποὺ παρέχει ἡ ἄμεση διευκόλυνση σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ κόστος τὸ ὁποῖο ἔχει ὁ ἀγὼνας νὰ παραμείνει κάποιος ἐλεύθερος, ἡ κοινωνία ἀλλοιθωρίζεται περισσότερο πρὸς τὸ ἐπιχείρημα περὶ τῆς οὐδετερότητας τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας, ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὴ καθ' αὐτὴν δὲν εἶναι οὔτε καλὴ οὔτε κακὴ, ἀλλὰ ὅτι ἀνάλογα μὲ τὴν χρήση παράγει καλὸ ἢ κακὸ ἀποτέλεσμα. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐπιχείρημα ποὺ δὲν ἄγγιξε κἄν τὴ φύση, τὴν οὐσία καὶ «τὸ ἴδιον» (ιδιότητα) ἐνὸς ἐκάστου τεχνικοῦ ἔργου, π.χ. τὴ φύση τοῦ μαχαίριου ποὺ εἶναι πάντοτε νὰ κόβει, πρᾶγμα σημαντικὸ νὰ εἰπωθεῖ, γιὰτὶ αὐτὸ δείχνει κάτι, προδιαθέτει γιὰ κάτι, κατευθύνει πρὸς κάτι. Ἄν δὲν ἦταν ἔτσι, τότε π.χ. θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀναζητήσῃ βαμβάκι γιὰ νὰ κόψει καὶ ὄχι μαχαίρι!

Πέρα ἐπομένως ἀπὸ τὴν κακὴ ἢ καλὴ χρήση τοῦ μαχαίριου –καὶ τοῦ κάθε τεχνικοῦ ἔργου– στὴ φύση του ἐμπεριέχεται καὶ παρίσταται ἢ δυνατότητά του μόνον νὰ κόβει. Καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη, ἐκ τῆς φύσεώς του τὸ μαχαίρι ὡς μέσο εἶναι συγχρόνως καὶ μήνυμα, στέλνει ἓνα καὶ μοναδικὸ μήνυμα: εἶμαι ἐδῶ γιὰ νὰ κόβω. Γιὰ τίποτε ἄλλο... Ὑποχρεώνει τὸν ἄνθρωπο σὲ αὐτὸ νὰ κατευθυνθεῖ, νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ δηλαδὴ μόνον γιὰ νὰ κόβει. Προβάλλει τὴν κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία πρέπει νὰ συμμορφωθεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ ὀργανωθεῖ ἡ ζωὴ του (π.χ. ἡ φύση τοῦ περιστρόφου προϋποθέτει τὴν ἀντιπαλότητα, τὴν ὁποία διαμηνύει ἡ φύση τοῦ περιστρόφου καὶ πρὸς τὴν ὁποία ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ συμμορφωθεῖ. Ὅποιος ἀγοράζει ἓνα περιστρόφο, τὸ ἀγοράζει γιὰτὶ σκέφθηκε ὅτι ἴσως θὰ τοῦ χρειασθεῖ νὰ το χρησιμοποιήσῃ).

Ἡ τοποθέτηση ὅμως ὅτι ἡ οὐσία τῆς τεχνολογίας εἶναι κάτι εὐρύτερο, ποὺ δὲν ἐξαντλεῖται στὸ τεχνικὸ ἐπίτευγμα καὶ κάποιες φορὲς μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἔχει καθόλου σχέση μὲ ὁποιοδήποτε τεχνολογικὸ ἔργο, ὄχι μόνον ἀμφισβητεῖ τὸν ἐγκλωβισμὸ τῆς προσέγγισης τῆς τεχνολογίας μὲ βάση τὴν χρήση της, ἀλλὰ ἀνοίγει διὰπλάτα τὶς πόρτες νὰ σκεφθοῦμε ὅτι τὸ μέσο εἶναι μήνυμα καὶ μιᾶς στάσεως ζωῆς ποὺ ὁ,τι διέρχεται μέσα ἀπὸ τὴ φύση του, τὴν παρουσία του, τὸ καθορίζει καὶ –ὡς ἀγωγός– τὸ

τροποποιεί πολλαχῶς (ἦθος, νοοτροπία κ.τ.τ.) σὰν νὰ τὸ μετασχηματίζει δηλαδὴ σὲ ἄλλου εἴδους ὕπαρξη.

Μᾶς βοηθᾶ ἐπίσης νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ ἐπίμονη ἐνασχόληση μὲ τὶς ἐπιμέρους ἐκφράσεις τῆς τεχνολογίας ἴσως εἶναι ἓνας τρόπος ὑπεκφυγῆς, μὲ σκοπὸ νὰ μὴν ἀσχοληθοῦμε ποτὲ μὲ τὸ καίριο ἐνδεχόμενο «ἡ οὐσία τῆς τεχνολογίας νὰ μὴν εἶναι κάτι τὸ καθαρὰ τεχνολογικό»¹⁴. Ἡ ἐνασχόλησή μας ἀκόμη καὶ μὲ τὴ φύση τοῦ κάθε τεχνικοῦ ἔργου, πόσο μᾶλλον μὲ τὴ χρήση του (π.χ. «εἶναι καλὸ ἢ κακὸ νὰ χρησιμοποιοῦ τὰ μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης;» κ.λπ.), δὲν ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ἂν δὲν τὸ ἐξετάσουμε σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν προϋπόθεση ἐκείνη ποὺ ὁδήγησε στὴν ἀνάγκη ἐπινόησης τοῦ κάθε τεχνικοῦ ἔργου καὶ σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ δίδει.

Τὸ πόσο ἔωλη ἴσως εἶναι ἡ ἐστίαση στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἡ τεχνολογία εἶναι κάτι ἐκ προτέρων θετικὸ καὶ ὅτι ὅλα εἶναι θέμα χρήσεως καὶ ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ μῆνυμα, θὰ φανεῖ ἐὰν στὴ θέση τοῦ μαχαίριου τοποθετήσουμε ἓνα περίστροφο ἢ ἓνα δηλητήριο. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἰσχυρισθεῖ εὐκολὰ ὅτι τὸ περίστροφο ἢ τὸ κώνειο μπορεῖ νὰ ἔχουν καλὴ χρήση; Βεβαίως ὄχι. Θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ ἰσχυρισθεῖ κάποιος ὅτι ἔφτιαξε τὸ περίστροφο νὰ γιὰ ἀμυνθεῖ, ἀλλὰ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἢ χρήση του θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ καλή. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔφτιαξε ἓνα περίστροφο γιὰ νὰ ἀμυνθεῖ ἀποκαλύπτει τὸν φόβο ὅτι κάποιος μπορεῖ νὰ τοῦ ἐπιτεθεῖ. Αὐτὸ ἀποκαλύπτει τὴν ὕπαρξη ἐνὸς τραγικοῦ (πτωτικοῦ) κλίματος ἀνασφάλειας καὶ ἐπιθετικότητας καὶ ἓναν τρόπο ἀντιμετώπισης ἐξ ἴσου προβληματικό (ὅπως καὶ μία ἐξ ἴσου πτωτικὴ στάση ζωῆς). Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε κάτι ποὺ ἀφορᾶ κυρίως τοὺς χριστιανούς, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἀμύνθηκε ἐναντίον τῆς ἀποφάσεως νὰ σταυρωθεῖ καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Μάλχου τοῦ ἀπαγόρευσε τὴ χρήση τοῦ ξίφους «διότι ὅσοι τραβοῦν μαχαίρι ἀπὸ μαχαίρι θὰ πεθάνουν»¹⁵.

Συνεπῶς ἐν πάσει περιπτώσει ἀκόμη καὶ ὁ σκοπὸς δὲν ἀγιάζει τὸ μέσο, γιὰτὶ ἐὰν θέλουμε νὰ εἴμαστε ἀκριβεῖς θὰ πρέπει νὰ ὑποβάλουμε καὶ τὸν σκοπὸ στὴ βάσανο τῆς κριτικῆς, θέτοντας τὸ ἐρώτημα: «καὶ τὸν

14. Πρὸβλ. Γ. Τσιαντῆς, ὁ.π., σ. 54 καὶ σημ. 97.

15. Ματθ. 26, 52: «πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρῃ ἀπολοῦνται».

σκοπὸ ποιὸς τὸν ἐξαγιαίνει;»¹⁶. Ἐπομένως ἀκόμη καὶ ὁ καλὸς σκοπὸς, ὅπως καὶ ἡ αἰτία ἐπινόησης ἑνὸς τεχνικοῦ ἔργου δὲν ἀναιρεῖ καὶ δὲν τροποποιεῖ τὴ φύση τοῦ μαχαιριοῦ, τὸ μήνυμα τοῦ κάθε τεχνικοῦ μέσου, ἐργαλείου.

Ὁ προβληματισμὸς μας καὶ ἡ ἔρευνα θὰ εἶχε μεγαλύτερη σημασία νὰ κινηθεῖ στὴν ἀναζήτηση τῆς ταυτότητας, τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως ἐκείνου τοῦ «τεχνικοῦ πνεύματος», ἐκείνης τῆς σταθερᾶς, ἐκείνης τῆς στάσης ζωῆς ποὺ κρύβεται, ἐμπνέει καὶ κατευθύνει τὰ πράγματα μὲ ἕναν συγκεκριμένο τρόπο, ποὺ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐπινοεῖ ἐργαλεῖα μιᾶς συγκεκριμένης «ταυτότητας» σὲ κάθε ἐποχὴ, καὶ ἰδίως στὴν ἐποχὴ μας.

Πέρα ἀπὸ αὐτὸ ὅμως εἶναι πολὺ σημαντικό «νὰ μὴν ἐξαντλούμαστε στὶς ἐπιμέρους ἐκφάνσεις τῆς τεχνικότητας καὶ νὰ ἀναχθοῦμε στὸ πνεῦμα ποὺ τὶς θεμελιώνει ὄντας κυρίαρχο στὴν ἐποχὴ μας»¹⁷, ὅπως σὲ κάθε ἐποχὴ, θὰ προσθέταμε, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ ἴσως τρόπο. Βάσει τῶν προαναφερθέντων, καθίσταται ἀντιληπτὸ ὅτι δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο πὼς ἡ σύγχρονη τεχνολογία, μηχανικὴ, ἀναλογικὴ καὶ ψηφιακὴ, συνελήφθη, ἐπινοήθηκε καὶ ὑλοποιήθηκε μόνο στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἔχει νόημα νὰ ἀναφέρουμε τὴ θέση τοῦ Μάριου Μπέγγζου ὅτι: «ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς πολιτισμὸς κυοφόρησε τὴν ἐπιστῆμη καὶ τὴν τεχνολογία»¹⁸. Στὸν πολιτισμὸ αὐτὸ βεβαίως κυρίαρχο ρόλο εἶχε ἡ δυτικὴ θεολογία μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἀντίληψή της περὶ Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου¹⁹.

Ἄν ἰσχύουν τὰ παραπάνω, τότε τὸ τεχνικὸ ἔργο εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ ἕνα τεχνικὸ πρᾶγμα καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἡ τοποθέτηση ὅτι «ἡ τεχνολογία δὲν εἶναι καθόλου κάτι τὸ τεχνολογικό». Ἐπιβεβαιώνεται ἡ θέση ὅτι τὸ τεχνικὸ ἔργο ἀποτελεῖ καθ' αὐτὸ μήνυμα²⁰ ἑνὸς τρόπου ζωῆς, ἀπὸ ἕναν σὲ ἕναν ἄλλον τρόπο ζωῆς, ποὺ δὲν γίνεται νὰ μὴν ἐπηρεάζει ὅποιον τὸ χρησιμοποιεῖ, ὅ,τι διέρχεται δι' αὐτοῦ, τὸν χρήστη.

16. Ἀλμπέρ Καμύ, *Σκέψεις γιὰ τὴν Τρομοκρατία*, μετάφρ. Ν. Καρακίτου-Ντουζέ καὶ Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2003.

17. Γ. Τσιαντῆς, *ὁ.π.*, σ. 19.

18. Μ. Μπέγγζος, *Ἀνατολικὴ ἠθικὴ καὶ δυτικὴ τεχνικὴ*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1993, σ. 15.

19. Μ. Μπέγγζος, *ὁ.π.*, σ. 19.

20. McLuhan, *ὁ.π.*, σ. 25 κ.έ.

ὅπως ἐκεῖνο ἔχει ἀποφασίσει, ὅπως ἡ φύση του ἐπιτάσσει. Καὶ ἂν δὲν δεχθοῦμε τὸ κοινῶς λεγόμενον ὅτι ἡ τεχνολογία διευκολύνει τὴ ζωὴ μας, πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι δὲν διευκολύνει χωρὶς νὰ λάβει κάποιο ἀντάλλαγμα. Στὸ εἶναι τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος λαμβάνει χώρα μία διαπλοκὴ, ἕνας φαῦλος κύκλος λύσεων σὲ προβλήματα ποὺ δημιούργησε αὐτὸ τὸ ἴδιο. Ἐδῶ συμβαίνει κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ συμπλοκὴ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν παθῶν ποὺ μᾶς περιγράφει γλαφυρὰ ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος²¹. Ὅπως π.χ. ἡ φιλοξενία συμπλέκεται μὲ τὴ λαιμαργία, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ τηλεόραση διευκολύνει τὴν ἄμεση ψυχαγωγία τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ ταυτόχρονα τὸν ἀπομονώνει ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἢ ἡ ἠλεκτρονικὴ ἀστυνόμηση τῶν πολιτῶν προστατεῦει ἀπὸ τὴ μία καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη καταργεῖ τὴν ἔννοια τοῦ ἰδιωτικοῦ κ.λπ. Ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία τῆς ζωῆς ἀποδεικνύει ὅτι τὸ τεχνικὸ πνεῦμα, ἐνῶ παρουσιάζεται ὡς ἡ προϋπόθεση τῆς διευκόλυνσης καὶ τῆς βελτίωσης τῆς ζωῆς μας, ταυτοχρόνως γίνεται ἡ προϋπόθεση δημιουργίας νεοφανῶν δυσκολιῶν, νέων ὑπαρξιακῶν ἀδιεξόδων.

Τὸ τεχνικὸ ἔργο προϋποθέτει, προβάλλει καὶ ἀναπαράγει ἕνα «πνεῦμα» (ἐρήμην μας πλέον;). Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ εὐθύνη καὶ τῆς θεολογικῆς σκέψεως νὰ τὸ «ἀνακρίνει» καὶ νὰ ἀναρωτηθεῖ μὲ θεολογικοὺς καὶ ὄντολογικοὺς ὅρους καὶ ὄχι μὲ κοινωνιολογικὲς ἢ ψυχολογικὲς ἢ ἠθικιστικὲς προϋποθέσεις καὶ κριτήρια ἐὰν καὶ σὲ ποιὸν βαθμὸ αὐτὲς οἱ ψηφιακὲς «ἀποκαλυπτικὲς» ἐφαρμογές, τὰ μέσα καὶ τὰ ἐργαλεῖα (τὰ ὁποῖα μπορεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ δικαιολογοῦνται κατ' οἰκονομίαν ὡς ἕναν βαθμὸ), ἐὰν ἐκφράζουν τὸ τεχνικὸ πνεῦμα καὶ ἐὰν προωθοῦν καὶ προβάλλουν ἢ νοθεύουν, ἀμφισβητοῦν ἢ ὑποσκάπτουν τὸ Εὐαγγελικὸ ἦθος, τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός, τὴν Ἐκκλησία ὡς Σύναξη, τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τῆς Ὁρθόδοξης.

Ἐπιβάλλεται ἐν τέλει νὰ διερευνήσουμε ἐὰν καὶ σὲ ποιὸν βαθμὸ ἡ ψηφιακὴ ἀνάπτυξη ἀλλοιώνει ἢ μὴ τὴν ἀντίληψή μας γιὰ τὸν κόσμο, γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸν Θεὸ²² ἢ ἐὰν ἡ ἀφετηρία τῆς εἶναι μία

21. Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Οὐρανοδρόμος Κλίμαξ, Λόγος εἰκοστὸς ἔκτος, Περὶ διακρίσεως λογισμῶν, παθῶν καὶ ἀρετῶν*.

22. Γ. Τσιαντῆς, «Ἡ μεταφυσικὴ τῆς πληροφορίας καὶ ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς ἄλλης ὄντολογίας», στὸ Κ. Βουδούρης (ἐπιμ.), *Ρητορικὴ, ἐπικοινωνία, πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία*,

ἀλλοιωμένη ἀντίληψη περὶ αὐτῶν, πράγμα πὸν θέτει τελικῶς ἐπὶ τάπητος τὸ ἐρώτημα: «τί εἶναι ἄνθρωπος;» καὶ τὸν ρόλο τῆς ἐλευθερίας του. Πάντως, ἐὰν δεχθοῦμε ὅτι τὸ «τεχνικὸ πνεῦμα» διέπεται καὶ ἀπὸ κάποιου εἶδους λανθάνουσα μεταφυσικὴ ἀντιζήλια, τότε πιστεύουμε ὅτι ἔχει ὡς πρωταρχικὸ τοῦ στόχο τὴν Ἐκκλησία, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου κάθε ἄλλος πειρασμὸς ὠχριαῖ· ἐὰν τὸ τεχνικὸ πνεῦμα «πειράξει», τροποποιήσει τὴν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, τότε θὰ εἶναι σὰν νὰ ἔχει πέσει τὸ ἀνάχωμα τοῦ κόσμου.

Ἡ συλλογιστικὴ βεβαίως ὅτι ἡ τεχνολογία δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ κάτι ἀμιγῶς τεχνικό, «ἀλλ' εἶναι ἡ στάσις τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου» (ὅπως χαρακτηριστικὰ διατυπώνει ὁ ἀείμνηστος Σπ. Κυριαζόπουλος)²³, φαίνεται νὰ ἔχει ἀπασχολήσει περισσότερο τοὺς διανοουμένους τῆς θύραθεν παιδείας παρὰ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων (πράγμα πὸν ἀποτυπώνεται στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὀρθόδοξη τουλάχιστον θεολογία ἔχει θέσει τὶς βάσεις μιᾶς τέτοιας συλλογιστικῆς μέσα ἀπὸ τὴν «ὄντολογία τῶν σχέσεων»²⁴. Σύμφωνα μὲ αὐτήν, τὰ ὄντα καὶ τὰ πράγματα γνωρίζονται καὶ κατανοοῦνται παραπεμπτικά, ἐν ἀναφορᾷ, ὄχι αὐτονομημένα, ὡς τὸ ἀριστοτελικὸ *τόδε τι*²⁵. Ἡ θεολογικὴ ἐμπειρία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας ἤδη ἔχει νὰ προσφέρει τὴ λύση στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναπτυχθεῖ, ἐν ἐπιγνώσει βεβαίως ὅτι, ἂν καὶ μὲ δεδομένες τὶς ἱστορικὲς ἀντινομίες, τὸ πρόβλημα αὐτὸ τελεσιδίκως ἴσως «δὲν ἔχει λύση στὴν ἱστορία, διότι τὸ ἰδεῶδες τῆς τελειότητας εἶναι κατ' οὐσίαν ἰδεῶδες ἐσχατολογικόν»²⁶.

Ἡ πιστεύουσα ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα καλεῖται νὰ ἀσκήσει τὸ ἔργο τῆς καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς, νὰ ἀναζητήσῃ τὴν καταγωγὴ τοῦ σύγχρονου τεχνικοῦ πνεύματος, νὰ ὀριοθετήσῃ τὴ σχέση πὸν μπορεῖ νὰ ἔχουν οἱ πιστοὶ –ἀλλὰ καὶ κάθε ἄνθρωπος– μαζί του καὶ τὶς σωτηριολογικὲς προεκτάσεις, νὰ διακρίνει ἐν τέλει τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ποιότητα

ἐκδ. Ἰωνία, Ἀθήνα 2002, σσ. 272-296.

23. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, ὀ.π.

24. Πρβλ. Ἰω. Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, «Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες καὶ ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας», *Διάβαση*, ἔτος 11ο, τεύχ. 64ο (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2006), σ. 9.

25. Ζηζιούλας, αὐτόθι.

26. π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, *Τὸ σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, μετάφρ. Ἰω. Κ. Παπαδόπουλος, ἐκδ. Ἄρμός, Ἀθήνα 1999, σ. 126.

αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, κατὰ τὸ εὐαγγελικό: «δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστίν»²⁷. Καλεῖται ταυτοχρόνως νὰ ἀναγγέλλει στὸ ἐδῶ καὶ τώρα τὸ αἴσιο τέλος τοῦ κόσμου, τὴν «καλῶς λίαν» ἐσχατολογικὴ του ὀλοκλήρωση καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τίποτε δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἱκανὸ νὰ ὀριοθετήσῃ τὴν πορεία τῆς τεχνολογικῆς προόδου, ἰδιαιτέρως τὴν πορεία τῆς στὸν τομέα τῶν γενετικῶν παρεμβάσεων, οἱ ὁποῖες ἂν συνεχίσουν νὰ ἀναπτύσσονται μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ, «ἀνοίγουν διάπλατα τὸν δρόμο γιὰ τὴν αὐτοτροποποίηση, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοκτονία τοῦ ἀνθρώπου ὅπως τὸν ξέρουμε μέχρι σήμερα»²⁸ καὶ στὴν οἰκολογικὴ κρίση. Βεβαίως, ἐὰν ὅλα τὰ παραπάνω ἐπαληθευτοῦν, τότε φαίνεται νὰ ὀδηγοῦν στὰ ἄκρα τῆ σχέσης κτιστοῦ-ἀκτίστου, νὰ ὀδηγούμεστε δηλαδὴ σὲ ἓνα ἀδιέξοδο, μία ἀποκαλυπτικὴ ἐπώδυνη διαδικασίᾳ, ποὺ ἢ «ἐπίσπευση» τοῦ ἐρχομοῦ τῆς Δευτέρας καὶ ἐνδόξου Παρουσίας Του νὰ φαντάζει πλησίον!

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας

27. Α' Ἰω., 4, 1.

28. Δημ. Παπαϊωάννου, «Ὁ κλωνισμὸς καὶ οἱ δυστυχίες του», Ἰνδικτος, 14 (2001), σ. 87.